

O'ZBEK TILINING BOYISHIDA PARAFRAZALARNING O'RNI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7800153>

Ikrom Xolmuratov

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). E-mail: xolmuratov1968@mail.ru

Ulug'bek Amangeldiyev

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali talabasi. Email: ulugbekamangeldiev9@gmail.com

Annotasiya.

Ushbu maqola jamiyat taraqqiyoti natijasida hozirgi o'zbek adabiy tilining rivojlanishi, tilimizga kirib kelayotgan tasviriy ifodalar (parafraza) haqida, ularning tilimizni boyitishda, tilimizga jilo berishdagi xususiyatlari haqida ma'lumotlar berishga harakat qilindi.

Tayanch so'zlar.

tasviriy ifoda, omonimlik parafraza, sinonimlik parafraza, obrazli, qora oltin, lug'at tarkibi, stilistik vosita, xarakterli belgi-xususiyatlarini.

Аннотация.

Развитие нынешнего Узбекского литературного языка в результате развития общества, характеристики имитации (абзацы) для нашего языка обогатить наш язык, чтобы обогатить наш язык на нашем языке.

Ключевые слова.

Парафа, синоним, парафтеза, морального, черного золота, словаря, стилистических лекарств, особенностей, характеристик.

Annotation.

The development of the current Uzbek literary language as a result of the society's development, the characteristics of imitation (paragraphs) to our language enrich our language, to enrich our language to our language.

Key words.

Parafrics, Synonymous, paraphring, moral, black gold, dictionary, stylistic medication, features, characteristics.

Tilshunoslikda parafrazalar biror narsani o'z nomi bilan atamasdan obrazli tarzda ifodalashga tasviriy ifoda (perifraza, parafraza) deyiladi. Parafrazalar

odatda, asosan, badiiy va publisistik uslublarda keng turda qo'llaniladi. Masalan: o'rmon malikasi (archa); o'rmon podshosi (sher); dala malikasi (makkajo'xori); oq oltin (paxta); dehqonning qanoti (texnika)[1.68].

Parafrazalardagi bitta so'z har doim o'z ma'nosida bo'ladi, shu jihat bilan ular iboralardan farq qiladi [2.87]. Parafrazalar (tasviriy ifoda) ham ba'zan tilda omonimlik va sinonimlik xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin.

Omonim tasviriy ifodalar: aql gimnastikasi- 1) matematika; 2) shaxmat. Qora oltin- 1)neft; 2)ko'mir. [3.57].

Sinonim tasviriy ifodalar: g'azal mulking sultoni | | o'zbek tilining asoschisi- Alisher Navoiy.Uyg'onish fasli | | fasllar kelenchagi- bahor. Zangori ekran | | oynai jahon- televizor kabi.[7.43].

Tilshunos olimlardan Ravshanxo'ja Rasulov va Ixtiyor Umirovlar parafrazalar borasidagi ilmiy tadqiqotlari asosida "O'zbek tili tasviriy ifodalarining izohli lig'ati" da ta'kidlashicha: "Tilshunoslikda shunday so'z yasovchi qo'shimchalar borki, ular orqali ham parafrazalar hosil qilish mumkin. Bunda ma'nodosh qo'shimchalar (so'z yasovchi qo'shimchalar sinonimiyasi emas) bilan bir xil yoki har xil o'zaklardan yasalgan so'zlarning parafraza bo'lishi tushunilishi lozim. Bunda qo'shimchalardan -kor,-gir,- kash,- shunos kabilar parafraza yasaydi. Qiyoslang: quruvchi o'rnida binokor, pillakor o'rnida zarshunos, tilchi o'rnida tilshunos, yaratuvchi o'rnida bunyodkor, yozuvchi o'rnida qalamkash, kosmonavt o'rnida fazogir va boshqa tasviriy ta'sirchanlikni ifoda etuvchi qo'shimchalar" mavjudligini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. [6.4].

Hozirgi o'zbek adabiy tili nutqiy vositalarga juda boy tillardan biridir. Ana shunday vositalardan biri parafraza (tasviriy ifodalar) sanaladi.

Parafrazalar- predmet, voqea va hodisalarni o'z nomi bilan emas, balki ularning xarakterli belgi-xususiyatlarini tasviriy usullar orqali ifodalash jarayonidir. Ma'lumki, kishilar predmetga-uning ko'zga tashlanib turadigan muhim, xarakterli belgisiga ko'ra nom berishadi. Shu kabi parafrazalar ham predmet-hodisalarni nutq talabi bilan nomlaydi, ammo unda muhim xususiyatlarni ochib beruvchi tomonga e'tibor qilish lozim.[6.8].

Darhaqiqat, parafrazalar stilistik vosita sifatida nutqqa ko'tarinkilik, obrazlilik baxsh etadi, jamiyat taraqqiyoti talablaridan kelib chiqib, lug'at tarkibini boyitadi.

1.Shaxslarga oid parafrazalar:

Afg'onchi-baynalminal jangchi, nohak urush qurbonlari;

Baxt va shodlik kuychisi- Hamid Olimjon;

Binokor- quruvchi;

Bunyodkor- yaratuvchi;
Buyuk hakim- Abu Ali ibn Sino;
Davlat ustunlari-rahbarlar;
Dunyoni erta taniganlar- shoir va olimlar;
Zangori kema kapitanlari- mexanizatorlar;
Zarshunoslar- pillakorlar;
Ilm zahmatkashlari- olimlar;
Kelajak avlod- yoshlar;
Mavjudotlar sultoni- inson;
Mo'yqalam sohibi- rassom;
Osoyishtalik posbonlari- militsiya;
Salomatlik posbonlari- shifokorlar;
Samo lochini- uchuvchi;
Til muhandislari – tilshunoslar;
Fudbol qiroli- Pele;
Sho'rpehona- baxtsiz odam;
Yaylov bahodirlari- cho'ponlar;
Qalamkash, qalam ahli- ijodkorlar;
Vatan posbonlari- askarlar;
2.Parranda va hayvonlarga oid parafrazalar:
Afsonaviy qush- Semurg';
Baxt qushi- Humo;
Bahor elchilari- qaldirg'och;
Dengiz hokimi- Kit;
Insonning do'sti- it;
Etti xazinaning biri- parranda;
Sahro kemasi;
Tog' lochini, qushlar shoxi, baland cho'qqilar xo'jayini- burgut;
Xarobalar sultoni- boyo'g'li;
Cho'l balig'i- kaltakesak;
Qanotli do'stlar- qushlar;
Hayvonlar podshosi- sher.
3.O'simlik va hosilga oid parafrazalar:
Baraka urug'i- chigit;
Dala malikasi- makkajo'xori;
Oltin boshoq- paxta;

Tabiat ne'matlari- mevalar;
Yashil boylik- o'simliklar dunyosi;
O'rmon malikasi- archa.
4.Tabiat hodisalariga doir parafrazalar:
Yerning yopinchig'i- osmon;
Yer osti bo'roni- zilzila;
Zangori olov- tabiiy gaz;
Zangori shu'la- elektr nuri;
Kumush choyshab- qor;
Ko'kning fonusi- oy;
Xazon fasli- kuz;
Osmonning ko'z yoshlari- yomg'ir;
Uyg'onish fasli- bahor.
5.Geografik nomlarga doir parafrazalar:
Allomalar yurti- O'rta Osiyo;
Vulkanlar diyori- Alyaska;
Dunyo tomi- Pomir;
Jahon banki Vatani- Shveytsariya;
Ijodkorlar uyi- Do'rmon bog'i;
Ikki daryo oralig'i- Movarounnahr;
Islom o'chog'i- Saudiya Arabistoni;
Ozodlik oroli- Kuba;
Yashil vodiy- Farg'ona;
Sharqning Rimi- Samarqand.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tilshunoslikning lug'at tarkibi ustida olib borilgan ishlar shuni ko'rsatadiki, so'z ma'nolarining o'zgarishi tasodifiy bo'lmay, balki jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq qonuniy hodisasi. Shuning uchun, tilshunoslikda parafrazalarni to'liq kalkalash yo'li bilan o'zlashtirish, butilning lug'at tarkibini boyituvchi ijobiy hodisalardan biri sanaladi. Demak, tilimizdagi parafrazalarni jamiyat tarixi bilan birgalikda olib tekshirish natijasida tilimizning lug'at boyligi boyishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.A.Nurmonov, A.Sobirov, N.Qosimov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 2001.-202-220-b.

2.U.Tursunov, J.Muxtorov, Sh.Rahmmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili.Toshkent, 1992.-63-87-b.

3.F.Bobojonov, K.Rajapova. O'zbek tili. Toshkent, 2017.-57-b.

4.A.Eshonqulova, F.Zokirova. Diktantlar to'plami.Toshketn, 2018.-276-286-b.

5.I.Xolmurodov, S.Musayeva. Diktantlar to'plami. Nukus, 2016.-56-66-b.

6.R.Rasulov, I.Umirov. O'zbek tili tasviriy ifodalarning izohli lug'ati. Toshkent, 1997.-6-7-b.

7.M.Hamroyev. Ona tili.Toshkent, 2012.-43-b.